

*Prehistòria
i història antiga*

Valls
i la seva història

BIBLIOTECA

1700454059

b228.44.172

4(467.1(aA val) "632/4V")
VAL

• VALLS I LA SEVA HISTÒRIA •

DIRIGIDA PER LLUÍS NAVARRO I SANTIAGO ROQUER

VOLUM II

PREHISTÒRIA I HISTÒRIA ANTIGA

COORDINAT PER JOSEP M. VERGÈS BOSCH
I JORDI LÓPEZ VILAR

2008

Aquest llibre ha estat editat per:

Amb el patrocini de:

Ajuntament de Valls

Amb la col·laboració de:

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

DIPUTACIÓ DE
TARRAGONA

Consell Comarcal
de l'Alt Camp

EDITA

*Institut d'Estudis Valls
Antic Hospital de Sant Roc
C/ Jaume Huguet, 1
43800 Valls
Tel. i fax: 977 600660
iev@iev.es
www.iev.cat*

COMPOSICIÓ I MUNTATGE

Imatge-9, SL

IMPRESSIÓ

Gràfiques Moncunill, SL

DIPÒSIT LEGAL

T-1.565-2008

ISBN

*84-86083-51-6 (obra completa)
84-86083-62-1 (volum II)*

AUTORS DEL VOLUM II
"PREHISTÒRIA I HISTÒRIA ANTIGA"

Maria Adserias Sans
Llicenciada en Història

Ethel Allué Martí
Doctora en Història

Samuel Burguete Recasens
Membre de la CAIEV

Francesc Burjachs Casas
Doctor en Història

Isabel Cáceres Cuello de Oro
Doctora en Història

Judit Ciurana Prast
Llicenciada en Història

Ester Fabra Salvat
Llicenciada en Història

Marta Fontanals Torroja
Llicenciada en Història

Emili Junyent Sánchez
Doctor en Història

Jordi López Vilar
Doctor en Història

Josep M. Macias Solé
Doctor en Història

Mª Teresa Miró Alaix
Doctora en Història

Andreu Ollé Cañellas
Doctor en Història

F. Xavier Oms Arias
Llicenciat en Història

Pedro Otiña Hermoso
Llicenciat en Història

Josep M. Palet Martínez
Doctor en Història

Maribel Panosa Domingo
Doctora en Història

Lluís Piñol Masgoret
Llicenciat en Història

Marta Portillo Ramírez
Doctora en Història

Ester Ramon Sariñena
Llicenciada en Història

Xosé Pedro Rodríguez Álvarez
Doctor en Història

Alejandro Ros Mateos
Llicenciat en Història

Joan Sanmartí Grego
Doctor en Història

Carles Sentís Carazo
Llicenciat en Història

Domingo Solé Folch
Doctor enginyer industrial

Manuel Vaquero Rodríguez
Doctor en Història

Josep M. Vergès Bosch
Doctor en Història

Goretti Vila Fàbregas
Llicenciada en Història

Enric Vilalta Ribé
Llicenciat en Història

LLISTAT D'AUTORS DE LES IL·LUSTRACIONS

Allué	(Ethel Allué Martí)
Angelucci	(Diego Angelucci)
A. Ros	(Alejandro Ros Mateos)
Benages	(Jaume Benages Olivé)
Burguete	(Samuel Burguete Recasens)
Burjachs	(Francesc Burjachs Casas)
Cáceres	(Isabel Cáceres Cuello de Oro)
Català	(Pere Català Pic)
Ciurana	(Judit Ciurana Prast)
Cornadó	(Ramón Cornadó Serra)
D. Solé	(Domingo Solé Folch)
Fabra	(Ester Fabra Salvat)
Fort	(Agustina Fort Fornás)
Gabarró	(Josep Maria Gabarró Motlló)
García	(Martín García Pérez)
Granell	(Manel R. Granell)
Junyent	(Emili Junyent Sánchez)
López	(Jordi López Vilar)
Macias	(Josep Maria Macias Solé)
Ollé	(Andreu Ollé Cañellas)
Ortí	(Joan Ortí Royo)
Otiña	(Pedro Otiña Hermoso)
Palet	(Josep Maria Palet Martínez)
Panosa	(Maribel Panosa Domingo)
Portillo	(Marta Portillo Ramírez)
Puche	(Josep Maria Puche Fontanilles)
Raymond	(Ramon Miserachs Vall)
Saladié	(Palmira Saladié Ballester)
Saludes	(Albert Saludes Casas)
Sanmartí	(Joan Sanmartí Grego)
Sentís	(Carles Sentís Carazo)
Serra Vilaró	(Joan Serra Vilaró)
S. Ros	(Sergio Ros Montoya)
Valentines	(Isidre Valentines Llobell)
Vaquero	(Manuel Vaquero Rodríguez)
Vergès	(Josep Maria Vergès Bosch)
Vila	(Goretti Vila Fàbregas)
Vilalta	(Enric Vilalta Ribé)
X. Solé	(Xavier Solé Palacín)
Zaragoza	(Josep Zaragoza Solé)

PROPIETAT DE LES IMATGES

AMV	(Arxiu Municipal de Valls)
CAIEV	(Comissió d'Arqueologia de l'Institut d'Estudis Vallencs)
Codex	(Codex Arqueologia i Patrimoni)
ICAC	(Institut Català d'Arqueologia Clàssica)
ICC	(Institut Cartogràfic de Catalunya)
IEC	(Institut d'Estudis Catalans)
IGN	(Instituto Geográfico Nacional)
IPHES/URV	(Institut Català de Paleoecologia Humana i Evolució Social / Universitat Rovira i Virgili)
JTFM Arquitectes	
MAC	(Museu d'Arqueologia de Catalunya)
MAMT	(Museu d'Art Modern de Tarragona)
MHT	(Museu d'Història de Tarragona)
MM	(Museu del Montsià)
MNAT	(Museu Nacional Arqueològic de Tarragona)
MSV	(Museu Salvador Vilaseca)
RSAT	(Reial Societat Arqueològica Tarraconense)
Vinseum	(Museu de les Cultures del Vi de Catalunya)

ÍNDEX

Introducció	13
<i>(Josep M. Vergès Bosch i Jordi López Vilar, coordinadors del volum)</i>	
I. EL TERRITORI DE L'ALT CAMP DURANT EL QUATERNARI.....	17
L'evolució geomorfològica del territori <i>(Josep M. Vergès Bosch)</i>	19
L'orogènesi alpina i la formació de la Serralada Prelitoral.....	19
La formació de la depressió Valls-Reus	20
Les fases de rebliment i la formació de la plana	21
La instal·lació de la xarxa hidrogràfica actual	22
El sistema al·luvional del Francolí	22
El sistema de terrasses fluvials.....	24
L'evolució del medi vegetal des de la prehistòria fins a l'antiguitat <i>(Ethel Allué Martí i Francesc Burjachs Casas)</i>	27
Introducció.....	27
Evolució del paisatge vegetal	28
El plistocè.....	28
L'holocè	29
El neolític i el bronze inicial.....	29
Del bronze final a l'antiguitat.....	31
La fauna de macromamífers durant el plistocè <i>(Isabel Cáceres Cuello de Oro)</i>	32
Introducció.....	32
El final del pliocè i el plistocè inferior	33
El plistocè inferior.....	33
El trànsit plistocè inferior-plistocè mitjà.....	34
El plistocè mitjà-plistocè superior	35
Les faunes plistocenes a l'Alt Camp.....	36
II. EL POBLAMENT PALEOLÍTIC	39
Anades, vingudes, evolucions i extincions <i>(Josep M. Vergès Bosch)</i>	41
El poblament paleolític a les conques dels rius Francolí i Gaià <i>(Josep M. Vergès Bosch)</i>	48
Història de la recerca.....	48
El paleolític inferior	51
El paleolític mitjà.....	53
El paleolític superior	53

El jaciment de la Cansaladeta: les primeres evidències de poblament a la Catalunya meridional (<i>Andreu Ollé Cañellas, Xosé Pedro Rodríguez Álvarez i Josep M. Vergès Bosch</i>)	56
Introducció	56
Les intervencions arqueològiques	57
La successió estratigràfica	58
El registre arqueològic.....	60
Les eines de pedra	61
La fauna.....	65
El foc	65
Consideracions finals	66
El jaciment del Pont de Goi (<i>Manuel Vaquero Rodríguez</i>)	68
Els darrers grups de caçadors-recol·lectors: el jaciment de Picamoixons (<i>Marta Fontanals Torroja i Josep M. Vergès Bosch</i>)	73
Situació.....	73
Dades historiogràfiques.....	73
Successió estratigràfica	74
Datacions absolutes	76
Les dades paleobotàniques	76
La fauna.....	76
Les eines	78
Les matèries primeres utilitzades	78
Les tècniques de fabricació de les eines lítiques.....	78
Objectes ornamentals.....	80
Elements mobles amb representacions gràfiques.....	81
La plaqueta pintada	81
Restes humanes.....	82
Caracterització dels darrers grups de caçadors-recol·lectors.....	83
 III. EL NEOLÍTIC.....	87
Les primeres comunitats amb economia productora: el neolític a la Catalunya meridional (<i>Xavier Oms Arias</i>).....	89
El procés de neolitització.....	90
La cultura material.....	92
La ceràmica.....	92
El material lític	92
L'os treballat.....	93
Altres	93

Economia i tipus de jaciments	93
Context paleoambiental	95
Cronologia del neolític a Catalunya	96
Neolític antic	96
Neolític mitjà (4000-3400 cal aC)	99
Neolític final (3400-2500 cal aC)	100
El neolític a les comarques tarragonines (<i>Xavier Oms Arias</i>).....	102
El sepulcre de la Balç de Robuster (Valls) (<i>Josep M. Vergès Bosch</i> i <i>Xavier Oms Arias</i>)	104
 IV. EL CALCOLÍTIC.....	107
(<i>Xavier Oms Arias</i>)	
Vida i mort de les comunitats del III mil·lenni a la Catalunya meridional.....	109
Economia, paleoambient i hàbitats del III mil·lenni	109
Cronologia.....	112
Cultura material	112
El calcolític	112
El campaniforme a la Catalunya meridional.....	113
El Cau d'en Serra de Picamoixons.....	115
El jaciment	115
Les restes humanes.....	116
L'aixovar	116
Conclusions.....	120
 V. L'EDAT DEL BRONZE.....	123
(<i>Pedro Otiña Hermoso</i>)	
Introducció.....	125
L'edat del bronze a l'Alt Camp	127
Consideracions finals	136
 VI. LA PRIMERA EDAT DEL FERRO	139
(<i>Pedro Otiña Hermoso</i>)	
 VII. EL MÓN IBÈRIC.....	145
Una breu panoràmica (<i>Joan Sanmartí Grego</i>).....	147
Ibèria, ibers, cultura ibèrica.....	147
La llengua i l'escriptura dels ibers.....	148
Trajectòria històrica.....	149

La Cessetània (<i>Joan Sanmartí Grego</i>)	154
La Cessetània a les fonts escrites i numismàtiques. Delimitació del territori	156
El final de la prehistòria: la primera edat del ferro (700-550 aC)	156
L'inici de la complexitat social: el període ibèric antic (550-400 aC)	157
La formació dels estats arcaics: el període ibèric ple (400-200 aC)	158
La conquesta romana i l'assimilació a la cultura llatina: el període ibèric tardà (200-25 aC)	161
El poblat ibèric del Vilar	163
Situació i història de la investigació (<i>Ester Fabra Salvat</i>)	163
El jaciment i la seva seqüència històrica (<i>Ester Fabra Salvat i Enric Vilalta Ribé</i>)	176
Cronologia de l'assentament (<i>Ester Fabra Salvat i Enric Vilalta Ribé</i>)	182
La destrucció del poblat (<i>Ester Fabra Salvat i Enric Vilalta Ribé</i>)	183
Cultura material (<i>Ester Fabra Salvat i Enric Vilalta Ribé</i>)	185
La ceràmica àtica (<i>Maite Miró Alaix</i>)	202
La ceràmica de vernís negre del segle III aC (<i>Alejandro Ros Mateos</i>)	205
El vernís roig ilerget (<i>Emili Junyent Sánchez</i>)	212
Les ceràmiques d'importació: comunes i àmfores (<i>Enric Vilalta Ribé</i>)	214
Repertori decoratiu de la ceràmica ibèrica (<i>Domingo Solé Folch</i>)	218
Els càlats del Vilar i Fontscaldes (<i>Samuel Burguete Recasens</i>)	224
Els timiateris (<i>Maite Miró Alaix</i>)	227
Els pesos de teler (<i>Samuel Burguete Recasens</i>)	229
Fusaiola amb inscripció ibèrica (<i>Maribel Panosa Domingo</i>)	233
Els molins rotatius (<i>Marta Portillo Ramírez</i>)	236
L'entorn del poblat ibèric del Vilar (<i>Ester Ramon Sariñena</i>)	238
Fontscaldes	242
Situació i història de la investigació (<i>Ester Fabra Salvat</i>)	242
Els testers (<i>Ester Fabra Salvat</i>)	254
La Coma	255
La Fonteta	256
El Serral	256
Cronologia de producció dels tallers de Fontscaldes (<i>Ester Fabra Salvat</i>)	262
Les produccions: característiques i tipologia (<i>Ester Fabra Salvat</i>)	264
Objectes per al transport	265
Atuell d'emmagatzematge	268
Parament de taula	271
Vaixel·la de tocador	277
Atuell amb funcions específiques	278

Vasos rituals	278
Vaixella de cuina	280
Produccions reductores	280
Importacions	281
El repertori decoratiu. Estudi temàtic (<i>Domingo Solé Folch</i>)	282
Decoracions lineals i a bandes	282
Decoracions geomètriques simples	286
Decoracions geomètriques-simbòliques complexes	286
Decoracions mixtes riques. Fitomòrfiques-geomètriques	292
Decoracions riques, exclusivament fitomòrfiques	299
Decoracions zoomòrfiques	309
Grafit i senyals d'identificació	309
El forn de la Coma (<i>Domingo Solé Folch</i>)	311
La documentació existent	311
El disseny del forn de la Coma	315
Dubtes i aclariments sobre la identitat del forn de la Coma	317
 VIII. EL MÓN ROMÀ	 319
L'agricultura romana (<i>Jordi López Vilar</i>)	321
Les fonts clàssiques	321
Els treballadors	324
La tècnica	324
Els conreus	328
El Camp de Tarragona en temps dels romans (<i>Jordi López Vilar</i>)	329
L'arribada dels romans i la primera organització del territori	329
L'època de Cèsar i August	332
L'Alt Imperi	336
La crisi del segle III	340
El Baix Imperi	342
L'època visigoda	348
Formes de paisatge i estructuració del territori a l'Alt Camp (<i>Josep M. Palet Martínez</i>)	352
Centuriacions i formes del paisatge: la irrupció dels estudis arqueomorfològics	352
Les recerques en arqueomorfologia a Catalunya i les centuriacions a l' <i>ager Tarraconensis</i>	354
Formes del paisatge i organització territorial a l'Alt Camp	356
Materials de treball	357

Formes naturals i xarxa viària	357
Formes històriques del paisatge	358
Descripció de les traces de la centuriació Tarraco III.....	361
L'ocupació del territori i la cronologia de les trames centuriades.....	362
L'aqüeducte del Gaià (<i>Jordi López Vilar</i>).....	365
La vil·la romana del Vilar (<i>Maria Adserias Sans i Ester Ramon Sariñena</i>).....	369
Evolució de la vil·la.....	369
Conclusions.....	376
La vil·la del Torrent de les Voltes de Puigpelat (<i>Carles Sentís Carazo</i>)	377
El jaciment de Masia Figueras (Valls) (<i>Judit Ciurana Prast</i>)	380
El material arqueològic	380
Un enterrament amb aixovar.....	382
Conclusions.....	383
La vil·la de Masmolets (<i>Enric Vilalta Ribé</i>)	384
La vil·la de la Bòbila d'en Piteu (<i>Goretti Vila Fàbregas</i>)	385
Els materials.....	387
Darreres consideracions	388
La necròpolis de Mas de Gassol (Alcover) (<i>Josep M. Cañellas Alcové,</i> <i>Lluís Piñol Masgoret i Josep M. Vergès Bosch</i>).....	389
Els sepulcres.....	389
Conclusió	392
El mausoleu romà de les Roques Roges (Alcover) (<i>Carles Sentís Carazo</i>)	393
La vil·la de les Cavalleries (Vallmoll) (<i>Josep M. Macias Solé</i>).....	394
El sarcòfag de Vallmoll (<i>Jordi López Vilar</i>).....	396
La gemma de Capricorn (<i>Judit Ciurana Prast</i>).....	398
El poblament romà a l'oest de l'Alt Camp (<i>Judit Ciurana Prast</i>).....	400
IX. BIBLIOGRAFIA.....	413

VIII. EL MÓN ROMÀ

L'AGRICULTURA ROMANA

El món romà fonamentava la seva economia en l'agricultura.¹²⁸ La major part de la població treballava en les tasques del camp i moltes activitats que en podríem considerar diferents se'n derivaven i eren conseqüència directa de les pràctiques agrícoles. Per exemple, part de la producció artesana de ferro era destinada a fabricar les eines, i igualment les terrisseries fabricaven àmfores per envasar els excedents agraris que, a la seva vegada, eren exportats als punts més distants de l'Imperi per part dels comerciants.

La importància de la terra era tanta que els senadors i els cavallers basaven el prestigi personal en la seva possessió i explotació, atès que eren considerades com una garantia de solidesa i, ben portades, podien proporcionar uns guanys considerables. Altres activitats, com el comerç, no eren ben vistes socialment, i per això les classes altes no s'hi van involucrar obertament. És per tot això que l'estudi de l'agricultura és de gran importància per a la comprensió de la civilització romana.

El territori s'estructurava en ciutats i de cada ciutat en depenia un territori més o menys ampli. Cada ciutat actuava com a centre administratiu del seu territori, que quedava perfectament parcel·lat mitjançant un cadastre o una centuriació en què cada ciutadà disposava d'un lot de terra. Les terres properes a les ciutats eren treballades pels seus habitants, però les més llunyanes estaven poblades per centres d'explotació agrícola que podien variar en extensió i importància, i que rebien també noms diversos: *villae*, *vici*, *tuguria*, etc. Aquest model va acabar imposant-se a tot arreu, anul·là altres sistemes d'èpoques anteriors i es va mantenir molt de temps, amb la qual cosa mostrava la seva eficàcia.

La recerca històrica es basa en dos pilars: les fonts escrites i l'arqueologia. Els agrònoms llatins proporcionen una riquíssima informació, però per a nosaltres tenen l'inconvenient que tracten gairebé exclusivament sobre Itàlia. L'arqueologia, en canvi, ens dona una visió més concisa d'un territori concret com pot ser el Camp de Tarragona (*ager Tarraconensis*), però evidentment les dades obtingudes no són mai tan completes com les que ens podrien haver proporcionat els textos, atès que hi ha una sèrie de temes que se'ns escapen. Cal veure, doncs, ambdues fonts com a complementàries. Per altra banda, la informació arqueològica de què disposem és molt deficient: molts jaciments rurals s'han excavat parcialment i sovint només les parts residencials i més nobles, tot oblidant les estances productives, menys espectaculars. Anàlisis de llavors, pòl·lens, ossos o carbons que contribueixin a definir el medi ambient de l'època i a concretar les espècies vegetals i animals que eren objecte de conreu en els jaciments rurals són encara massa escasses, tot i que sortosament es van fent amb més freqüència.

Les fonts clàssiques

Els principals escriptors agrònoms llatins són Cató, Varró, Columel·la i Pal·ladi (fig. 195). Les obres d'altres, com Tremeli Scrofa i Sarsena, no s'han conservat. Evidentment, es poden extreure informacions de molts altres, com Vitruvi, Virgili o Plini el Vell, però només dels quatre primers s'han conservat tractats d'agricultura específics. Al seu torn,

¹²⁸ La bibliografia sobre agricultura romana és extensíssima, i aquí només ressenyarem algunes obres generals: Alföldy, 1987; De Martino, 1985; Finley, 1975; Heitland, 1921; Martin, 1971; Rostovtzeff, 1962; Sáez Fernández, 1987. Sobre tecnologia agrícola, Forbes, 1954; White, 1967; White, 1970. Específicament per a Catalunya: Casas *et al.*, 1995; Guitart, 2005; Olesti, 1995; Pons, 1994.

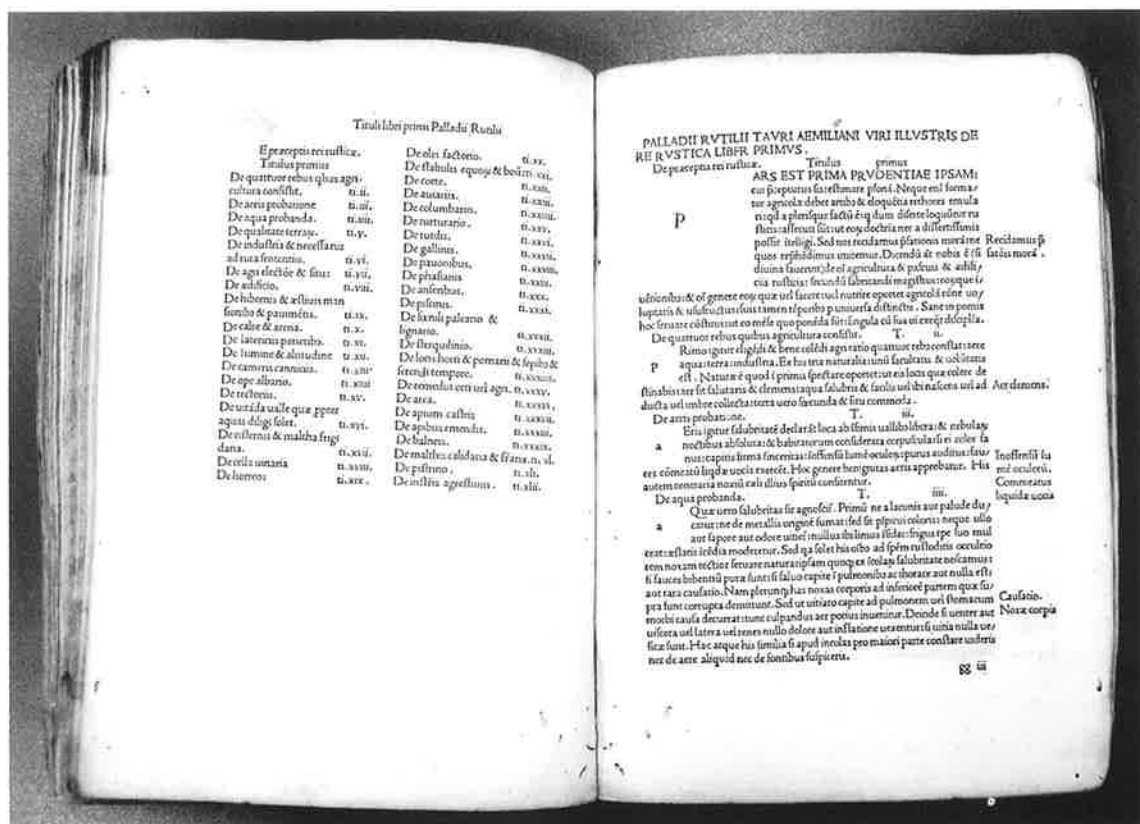

Fig. 195: Inici de l'obra de Palladi en un recull d'agricòlia fet per Philippus Beroaldi titulat Opera agricolationum: Columellae: Varronis: Catonisque: nec non Palladii: cum excriptionibus. Es tracta d'un incunable bolonyès imprès per Benedictus Hectoris l'any 1494 que havia format part de la biblioteca de l'il·lustre canonge tarraconense Ramon Foguet i que actualment es conserva a la Biblioteca Pública de Tarragona. (López)

aquests recullen l'obra d'altres autors grecs i cartaginesos (com ara Magó). Són tractadistes que escriuen per als rics terratinents que posseeixen grans finques (*fundi*) i expliquen com treure'n el màxim rendiment, a base de crear un excedent que després ha de ser comercialitzat. Tots recomanen la vinya i l'olivera com a conreus més beneficiosos econòmicament, i recomanen deixar els cereals per als petits agricultors.

Marc Porci Cató va escriure *De agri cultura* vers el 150 aC, en un moment en què hi havia una gran disponibilitat de terres a causa de les conquestes i en què les guerres havien proporcionat molta mà d'obra esclava; orientà el seu tractat a l'explotació de grans finques, amb l'objectiu d'obtenir un màxim guany econòmic en base a un monocultiu d'oli o vi i a una política centrada en vendre molt i comprar poc. Marc Terenci Varró va escriure *De re rustica* l'any 39 aC i, com Cató, considerava l'oli i el vi com els conreus més beneficiosos per al propietari; es nota també una tendència a l'autoabastiment dels centres rurals. Luci Juni Columel·la s'ha de situar ja en l'Alt Imperi, ja que va escriure *De re rustica* vers l'any 60 dC; malgrat haver nascut a Cadis, sembla que en la seva obra es refereix fonamentalment al camp itàlic i no al bètic. Finalment, Palladi és un escriptor que cal ubicar ja en el Baix Imperi, ja que sobre l'any 470 dC elabora el seu treball *Opus agriculturae*, en què recollí la informació d'autors anteriors, sobretot de Columel·la; està estructurat seguint els mesos de l'any, talment com un manual del pagès.

Mitjançant, doncs, les informacions proporcionades pels autors clàssics i per l'arqueologia intentarem fer unes reflexions sobre el sistema romà d'explotació agrària. Els textos

ens diuen que la casa rural s'anomena *villa*; el camp, *ager*; i la finca que consta de casa i terres rep el nom de *fundus*. No obstant això, la definició del terme *villa* no és tan senzilla, i comporta tota una problemàtica que encara avui és objecte de debat. L'arqueologia demostra que hi ha un ventall tan ampli de cases de camp que no sembla lògic donar el mateix nom, per exemple, a un petit habitatge unifamiliar que a un gran centre d'explotació que disposa d'estances nobles luxosament decorades, espais per als treballadors, zones de premses i magatzems, etc. De fet, les mateixes fonts clàssiques esmenten altres realitats (*casae*, *tuguria*...) que deixen entreveure que hi havia tota una gradació d'establiments. En el que sí que coincideixen els textos és en el seu caràcter fonamentalment agrari. Entre els arqueòlegs s'ha generalitzat el terme *villa* per referir-se a qualsevol establiment rural de mitjanes o grans dimensions (fig. 196).

La *villa* és el centre d'explotació d'un territori amb camps de conreu, horta, prats per al bestiar i bosc que proveeix de fusta i cacera en perfecte equilibri per poder aprofitar al màxim els recursos que ofereix la terra. De les possibilitats econòmiques del propietari depenia la mida de l'explotació. Cal tenir en compte que els agrònoms clàssics dirigeixen els seus escrits als rics terratinents que podien disposar de suficients recursos per fer les inversions pertinents i per disposar de la mà d'obra necessària. Un *fundus* s'estructura, segons els autors clàssics, en tres parts: la *pars urbana* o estances residencials per al propietari; la *pars rustica* o estances on residien els treballadors, a més de les estructures de transformació i emmagatzematge dels productes; i la *pars fructuaria*, que es refereix als camps. La *pars urbana* podia estar proveïda de pòrtics, jardins, banys i tot tipus de comoditats, a imitació de les cases de les ciutats. Premses, molins, magatzems, estables i dipòsits són elements característics de la *pars rustica*. Amb el pas del temps, hi ha una evolució en l'arquitectura de les *villae*, que són cada cop més riques i luxoses, però també més escasses, com a reflex d'un procés de concentració de la terra que es féu més evident durant el Baix Imperi.

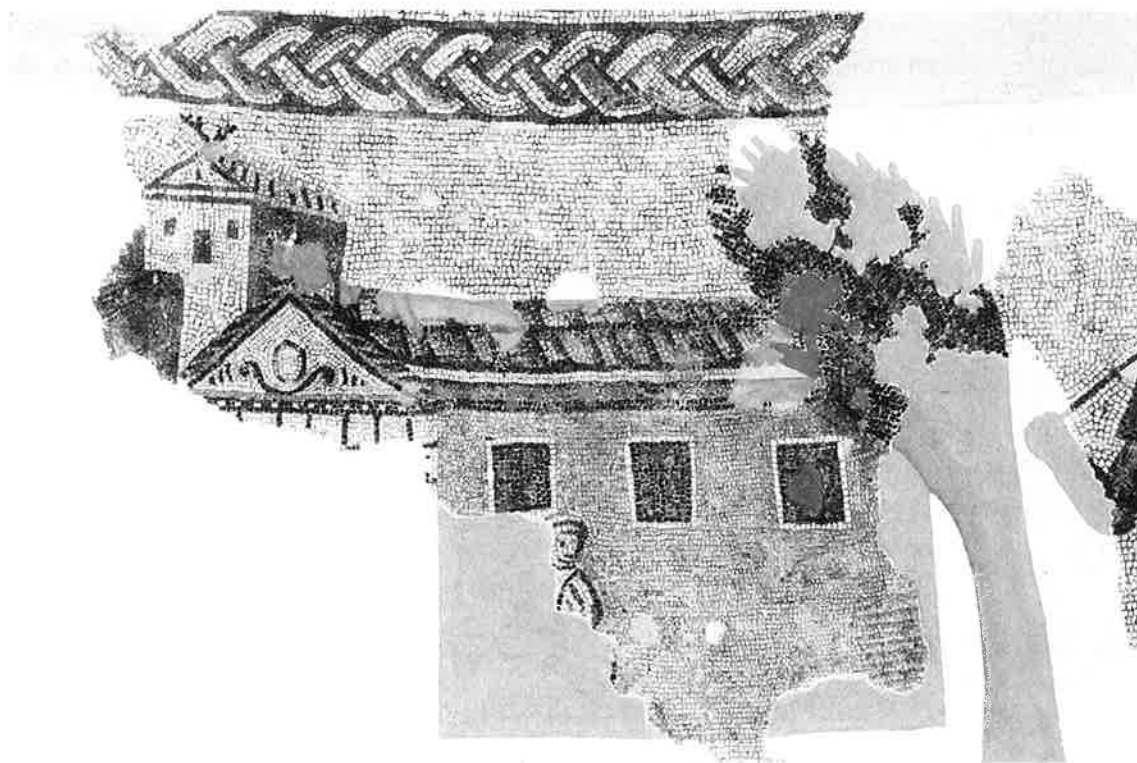

Fig. 196: Vil·la romana representada en el mosaic de la vil·la de Centcelles. (MNAT/Saludes)

Els escriptors llatins expliquen que la finca ha d'estar situada en un lloc on la terra sigui fèrtil, en una zona que tingui suaus turons i planúries, amb un riu o font que proporcioni aigua abundant per al reg dels horts i prats, i ben connectat amb les vies de comunicació. Les terres han de ser part per al conreu de vinya i olivera i també de cereal per a l'autoconsum, part de prats per al bestiar, part d'horta i fruiters i també boscos que proporcionin llenya. És millor construir la vil·la a mitja alçada d'un turó, en el vessant que mira a migdia, protegida de vents freds i allunyada de les fondalades on l'aigua s'estanca i no corre l'aire, i una mica allunyada del camí per evitar les molèsties dels vianants. És important la presència d'una font, i en el seu defecte un pou o cisternes que recullin l'aigua de pluja. La *pars rustica* ha de comptar amb habitacles per a l'encarregat i per als esclaus, estables per a tot el bestiar, el magatzem d'eines, el trull i el molí, els cellers de vi i oli, pallers i graners, forn de pa i encara altres estances menors. Quant a l'aigua, és imprescindible una cisterna per al consum humà i un dipòsit per al reg. A més, les grans vil·les podien comptar amb artesans especialitzats, com ferrers per fer i reparar les eines o terrissers per fabricar les àmfores amb què s'exportaven els excedents de la producció.

També s'expliquen les tècniques de medicació de la terra, els tipus de terra més adequats per a cada conreu, les varietats de cada espècie, les propietats de cadascuna i com conrear-les, les malures i els seus remeis, les eines que s'han d'emprar, els processos d'elaboració dels productes i la maquinària que cal emprar, així com la seva descripció (premses i molins), les tècniques d'emmagatzematge, l'horticultura, la cria de bestiar major i menor, l'apicultura, etc. Fins i tot es parla de les virtuts que havia de tenir l'encarregat i el tracte que calia donar als treballadors. Es tracta d'una informació valuósíssima per conèixer les tècniques agrícoles romanes.

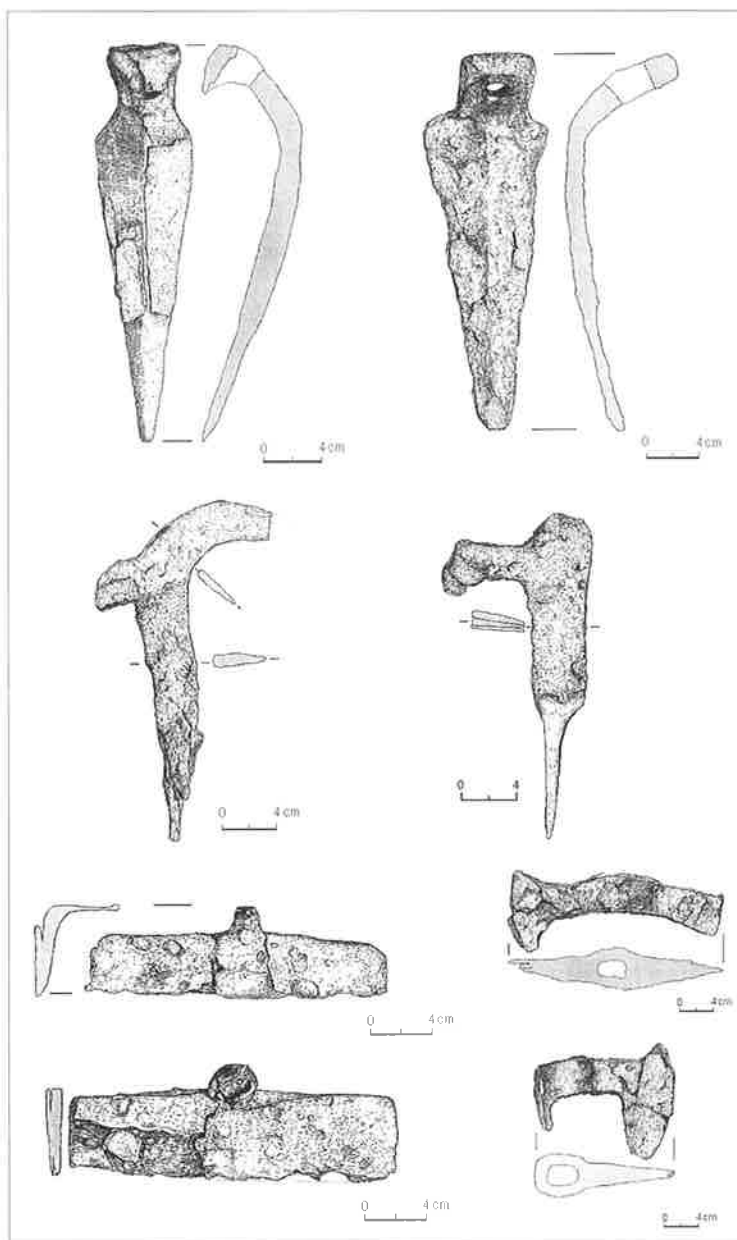
Els treballadors

El camp era conreat per homes lliures i per esclaus. Els petits propietaris lliures n'eren la majoria, i vivien en unes condicions més aviat precàries. L'expansió de la gran propietat va ser una constant al llarg de tot l'Imperi i va provocar la desaparició de moltes d'aquestes parcel·les, que quedarien integrades en propietats majors, al mateix temps que els antics propietaris es convertien en jornalers, colons o passaven a engruixir les masses del proletariat urbà. Es creu que, en època d'August, esclaus i colons eren encara una minoria en el treball del camp. Malgrat tot, en l'obra dels escriptors llatins es compta amb els esclaus per al treball de les hisendes. Un esclau era, segons la definició d'un dels agrònoms, un *instrumentum vocale*, un instrument que parla, un individu mancat de qualsevol dret que estava en mans del seu propietari. Les guerres expansionistes romanes de finals de la República van proporcionar molta mà d'obra esclava, però aquest sistema va entrar en crisi entre els segles I i II dC, en què es va començar a desenvolupar el colonat. Els colons eren homes lliures que conreaven una propietat que no era seva —podia ser d'un terratinent, de l'estat o d'una ciutat— a canvi de pagar unes rendes que quedaven estipulades en un contracte.

La tècnica

El treball de la terra el feien els homes, ajudats pel bestiar major. Les eines i la maquinària eren similars a les utilitzades en temps moderns fins a la industrialització del camp (fig. 197). A través dels textos clàssics en coneixem els noms i les descripcions, i per l'arqueologia les formes, tot i que no sempre és possible lligar una cosa amb l'altra.

Fig. 197: Eines de ferro localitzades al poblat de Puig Rom (Roses), datades entre els segles VI i VII. S'hi distingeixen aixades, podalls, rastells i destrals. (Extret de Palol, 2004)

S'usaven diversos tipus de falçs, podalls i falçons, aixades, cànecs, maces, pics, destrals, magalls, fangues, forques, serres, plantadors, ganivets, rascles, pales, etc. Evidentment, s'usaven les arades amb rella de ferro de diverses classes i els trills. Per desgràcia, de tot aquest instrumental a les excavacions només es troben les parts de ferro, i encara en un estat tan deplorable que sovint costa reconèixer-los.

En canvi, de la maquinària per moldre —els molins— i per transformar el raïm en vi i les olives en oli —les premses— restem ben informats tant per les descripcions dels clàssics com per les restes que sovint es troben a les excavacions. Els molins rotatoris manuals, coneguts ja en època ibèrica, són d'ús individual. Consten de dues peces cilíndriques de pedra unides per un eix; la inferior és fixa i la superior es fa rodar amb l'ajut d'una nansa de fusta; al centre hi ha un forat per on es tira el gra, que s'escola entre les dues moles i cau pels costats convertit en farina. Els romans, però, van aportar una segona variant per a ús industrial, que consta d'una peça inferior fixa cònica i una de superior, mòbil, de secció bitroncocònica, que funcionava amb tracció animal i permetia moldre molta més quantitat (fig. 198). Al Museu Arqueològic de Tarragona n'hi ha un exemplar. L'elaboració de

Fig. 198:
Molins per
moldre blat
en el Panificio
di via dei
Molini (Ostia).
(López)

Fig. 199:
Conjunt de
dolia en el
Caseggiato
dei Doli
(Ostia).
(López)

Fig. 200:
Edifici destinat
a guardar el
gra: Horrea
di Hortensius
(Ostia).
(López)

l'oli feia necessari un molí d'olives que en permetia la mòlta sense trencar-ne el pinyol (*trapetum*), una premsa i dipòsits. La del vi requeria un piador, una premsa i també un dipòsit. A banda d'aquests dipòsits, que complien amb la funció primària de recollir els líquids i de fer una primera fermentació, en el cas del vi es troben també els magatzems que contenien un major o menor nombre de *dolia*, grans gerres globulars amb una cabuda de fins a 800 litres (fig. 199). Comptem amb descripcions minucioses de l'estructura i funcionament dels diferents tipus de premsa, de les quals se n'han trobat nombrosos exemples, alguns també a Tarragona i el seu Camp. Les seves restes es redueixen normalment als encaixos dels muntants de la premsa (*arbores*), a la base de l'*area* i als contrapesos que anaven fixats a l'extrem de la biga, que poden ser de forma prismàtica o cilíndrica, i evidentment als locals que les contenien i als magatzems annexos.

El sistema per emmagatzemar gra tradicionalment usat en la cultura ibèrica eren les sitges, grans pous en forma de gerra que s'obrien al subsòl, s'omplien amb el cereal i se segellaven tot seguit, de manera que no hi entrés l'aire. Estudis d'arqueologia experimental han demostrat que només es malmet la fina capa de gra que entra en contacte amb el terreny. La resta es pot conservar intacta fins a 50 anys, segons Varró. Aquest sistema es va continuar usant en època romana a les nostres contrades, però en menor mesura, per tornar a reaparèixer amb força en el Baix Imperi. A més de les sitges, hi havia edificis dissenyats expressament com a magatzem de cereals, els *horrea* (fig. 200).

L'aigua és fonamental en l'agricultura, i encara que els conreus siguin de secà és totalment necessària per als habitants de la *villa*, els animals i el reg dels horts, i també per al bon funcionament dels banys quan l'establiment en disposava. Si no hi havia una font en les proximitats, es podia aconseguir a través de pous, o bé canalitzant-la i duent-la d'un altre lloc. Els romans van ser veritables mestres en hidràulica i van canalitzar l'aigua per portar-la a les ciutats, de vegades des de punts molt allunyats. El Pont del Diable n'és un exemple ben clar i proper. També hi havia aqüeductes rurals, sèquies que conduïen l'aigua a les vil·les, només per gravetat. El més conegut i proper és el de Sant Jaume dels Domenys, sostingut sobre arcades, i al Camp de Tarragona podem esmentar l'aqüeducte de Paret de Moro, a Ardenya (fig. 201). Vitruvi també descriu diverses màquines per elevar l'aigua, però no se n'ha identificat cap a les nostres terres. L'ús de l'aigua com a força motiu per moure molins, tot i que era conegut, sembla que fou un recurs molt poc utilitzat.

Fig. 201:
Fragment de
l'aqüeducte
rural de Paret
de Moro, a
Ardenya.
(López)

Els conreus

La base de l'alimentació romana eren els cereals, que juntament amb el vi i l'oli formen el que s'ha anomenat la tríada mediterrània. Els cereals eren la base de l'alimentació i el principal objecte de conreu en els temps antics per part dels petits propietaris, però el rendiment era molt baix i amb prou feines donava per subsistir. A mesura que anava avançant la gran propietat, es va anar escampant el conreu de la vinya i l'olivera que, com ja s'ha dit, era més rendible, malgrat que requeria una infraestructura més important. Això va anar en detriment de la producció cerealística, de manera que la mateixa Roma i moltes ciutats van acabar essent deficitàries i importaren blat d'altres punts de l'Imperi, com Sicília, l'Àfrica Proconsular i Egipte.

L'aprovisionament de blat a les ciutats era competència de les autoritats locals, que tenien una cura especial perquè no faltés l'aliment bàsic i el seu preu fos raonable. Una inscripció trobada a Tarragona (RIT 364) documenta una missió de compra de blat per part del poble (*legatio at frumentum comparandum*). Tanmateix, l'aprovisionament de l'exèrcit era competència de l'emperador. El comerç a gran escala va fer que els productes més diversos s'exportessin a multitud de llocs (fig. 202). La província Bètica, per exemple, com a gran potència productora d'oli, va arribar a exportar-ne a Roma tal quantitat que les seves àmfores van acabar formant un turó artificial, el Monte Testaccio.

També les àmfores dels vins tarraconenses es troben abundantment en el *limes* del Rin, on hi havia les tropes romanes que vigilaven la frontera septentrional de l'Imperi. A més d'aquests tres conreus principals, es cultivaven multitud d'arbres fruites, hortalisses, lleguminoses —que eren una altra font energètica important— i altres plantes (lli, espart, vímet, etc.), que proveïen de material per als teixits, cordes i cistelleria en general.

Fig. 202: Carregament d'àmfores en un vaixell, segons un mosaic del Foro delle Corporazioni (Ostia). (López)